

BHS

10 וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חֶרֶנָּה:

11 וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם

וַיֵּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשָּׁמַשׁ

וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם

וַיִּשֶׂם מִרְאשָׁתָיו

וַיִּשָּׁכַב בְּמָקוֹם הַהוּא:

12 וַיַּחֲלֹם

וַהֲנֵה סֹלֶם מֻצָּב אֶרֶץ

וּרְאִשׁוֹ מֵגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה

וַהֲנֵה מַלְאָכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ:

13 וַהֲנֵה

יְהוָה נֹצֵב עָלָיו

וַיֹּאמֶר

אֲנִי יְהוָה

אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אָבִיד וְאֱלֹהֵי יִצְחָק

הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ

לֵךְ אֲתַנְנָה וּלְזֶרְעֶךָ:

14 וְהָיָה זֶרְעֶךָ כְּעֹפֶר הָאֶרֶץ

וּפְרֻצַּת יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה

וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל־מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה

וּבְזֶרְעֶךָ:

15 וַהֲנֵה אֲנֹכִי עֹמֵד

וּשְׁמִרְתִּיד בְּכָל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ

וְהִשְׁבֹּתִיד אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת

כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ

עַד אֲשֶׁר אֲסַעֲשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ:

16 וַיִּיקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ

וַיֹּאמֶר

אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בְּמָקוֹם הַזֶּה

וְאֲנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי:

17 וַיִּירָא וַיֹּאמֶר

מִה־נֹּרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה

אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים

וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם:

18 וַיִּשְׁכֶּם יַעֲקֹב בְּבֶקֶר

וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מִרְאשָׁתָיו

וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מִצְבֵּה

וַיִּצַק שָׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ:

19 וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל

וְאוּלָם לִזֵּז שֵׁם־הָעִיר לְרֹאשְׁנָה:

20 וַיַּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר

אִם־יְהִיָּה אֱלֹהִים עֹמְדִי

וּשְׁמִרְנִי בַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי הוֹלֵךְ

וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֵאכֹל וּבְגָד לִלְבָּשׁ:

21 וְשָׁכַתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי

וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים:

22 וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שָׁמַתִּי מִצְבֵּה

יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים

וְכָל אֲשֶׁר תֵּתֶן־לִי

עֲשֹׂה אֶעֱשֶׂנּוּ לָךְ:

Septuaginta

10 καὶ ἐξηλθεν Ιακωβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρραν

11 καὶ ἀπήντησεν τόπῳ καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ
ἔδου γὰρ ὁ ἥλιος
καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου
καὶ ἔθηκεν πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ
καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ

12 καὶ ἐνυπνιάσθη
καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ
ἥς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν
καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἀνέβαινον καὶ
κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς

13 ὁ δὲ κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς
καὶ εἶπεν
ἐγὼ κύριος
ὁ θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρός σου καὶ ὁ θεὸς
Ἰσαὰκ
μὴ φοβοῦ
ἡ γῆ ἐφ' ἥς σὺ καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς σοὶ
δώσω αὐτήν καὶ τῷ σπέρματί σου

14 καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος
τῆς γῆς
καὶ πλατυνθήσεται ἐπὶ θάλασσαν καὶ ἐπὶ
λίβα καὶ ἐπὶ βορρᾶν καὶ ἐπ'
ἀνατολάς
καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ
φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ σπέρματί
σου

15 καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ
διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ οὗ ἐὰν
πορευθῇς
καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην
ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω
ἕως τοῦ ποιῆσαί με πάντα ὅσα ἐλάλησά σοι

16 καὶ ἐξηγέρθη Ιακωβ ἀπὸ τοῦ ὕπνου
αὐτοῦ
καὶ εἶπεν
ὅτι ἔστιν κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ
ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν

17 καὶ ἐφοβήθη καὶ εἶπεν
ὡς φοβερὸς ὁ τόπος οὗτος
οὐκ ἔστιν τοῦτο ἄλλ' ἢ οἶκος θεοῦ
καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ

18 καὶ ἀνέστη Ιακωβ τὸ πρωὶ
καὶ ἔλαβεν τὸν λίθον ὃν ὑπέθηκεν ἐκεῖ
πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ

καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλην
καὶ ἐπέχεεν ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς

19 καὶ ἐκάλεσεν Ιακωβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου
ἐκείνου Οἶκος θεοῦ
καὶ Ουλαμλους ἦν ὄνομα τῇ πόλει τὸ
πρότερον

20 καὶ ἠΰξατο Ιακωβ εὐχὴν λέγων
ἐὰν ᾖ κύριος ὁ θεὸς μετ' ἐμοῦ
καὶ διαφυλάξῃ με ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ ἣ ἐγὼ
πορεύομαι
καὶ δῶ μοι ἄρτον φαγεῖν καὶ ἱμάτιον
περιβαλέσθαι

21 καὶ ἀποστρέψῃ με μετὰ σωτηρίας εἰς
τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου
καὶ ἔσται μοι κύριος εἰς θεόν

22 καὶ ὁ λίθος οὗτος ὃν ἔστησα στήλην
ἔσται μοι οἶκος θεοῦ
καὶ πάντων ὧν ἐὰν μοι δῶς
δεκάτην ἀποδεκατώσω αὐτά σοι

Vulgaat

10 igitur egressus Iacob de Bersabee
pergebat Haran

11 cumque venisset ad quendam locum et
vellet in eo requiescere post solis
occubitum

tulit de lapidibus qui iacebant
et subponens capiti suo dormivit in eodem
loco

12 viditque in somnis scalam stantem super
terram

et cacumen illius tangens caelum angelos
quoque Dei ascendentes et descendentes per
eam

13 et Dominum innixum scalae
dicentem sibi

ego sum Dominus

Deus Abraham patris tui et Deus Isaac
terram in qua dormis tibi dabo et semini tuo

14 eritque germen tuum quasi pulvis terrae
dilataberis ad occidentem et orientem
septentrionem et meridiem

et benedicentur in te et in semine tuo
cunctae tribus terrae

15 et ero custos tuus quocumque perrexeris
et reducam te in terram hanc
nec dimittam

nisi complevero universa quae dixi

16 cumque evigilasset Iacob de somno
ait

vere Dominus est in loco isto
et ego nesciebam

17 pavensque quam terribilis inquit est locus
iste

non est hic aliud nisi domus Dei et porta
caeli

18 surgens ergo mane
tulit lapidem quem subposuerat capiti suo
et erexit in titulum

fundens oleum desuper

19 appellavitque nomen urbis Bethel
quae prius Luza vocabatur

20 vovit etiam votum dicens
si fuerit Deus mecum

et custodierit me in via per quam ambulo
et dederit mihi panem ad vescendum et
vestem ad induendum

21 reversusque fuero prospere ad domum
patris mei

erit mihi Dominus in Deum

22 et lapis iste quem erexi in titulum
vocabitur Domus Dei

cunctorumque quae dederis mihi
decimas offeram tibi

Statenvertaling

10 Jakob dan toog uit van Ber-seba, en ging naar Haran.

11 En hij geraakte op een plaats, waar hij vernachtte; want de zon was ondergegaan; en hij nam van de stenen dier plaats, en maakte zijn hoofdpeluw, en leide zich te slapen te dierzelver plaats.

12 En hij droomde; en ziet, een ladder was gesteld op de aarde, welker opperste aan den hemel raakte; en ziet, de engelen Gods klommen daarbij op en neder.

13 En ziet, de HEERE stond op dezelve en zeide: Ik ben de HEERE, de God van uw vader Abraham, en de God van Izak;

dit land, waarop gij ligt te slapen, zal Ik aan u geven, en aan uw zaad.

14 En uw zaad zal wezen als het stof der aarde, en gij zult uitbreken [in] [menigte], westwaarts en oostwaarts, en noordwaarts en zuidwaarts; en in u, en in uw zaad zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden.

15 En zie, Ik ben met u, en Ik zal u behoeden overal, waarheen gij trekken zult, en Ik zal u wederbrengen in dit land; want Ik zal u niet verlaten, totdat Ik zal gedaan hebben, hetgeen Ik tot u gesproken heb.

16 Toen nu Jakob van zijn slaap ontwaakte, zeide hij:

Gewisselijk is de HEERE aan deze plaats, en ik heb het niet geweten!

17 En hij vreesde, en zeide: Hoe vreselijk is deze plaats! Dit is niet dan een huis Gods, en dit is de poort des hemels!

18 Toen stond Jakob des morgens vroeg op, en hij nam dien steen, dien hij tot zijn hoofdpeluw gelegd had,

en zette hem tot een opgericht teken, en goot daar olie boven op.

19 En hij noemde den naam dier plaats Beth-el; daar toch de naam dier stad te voren was Luz.

20 En Jakob beloofde een gelofte, zeggende:

Wanneer God met mij geweest zal zijn, en mij behoed zal hebben op dezen weg, dien ik reize, en mij gegeven zal hebben brood om te eten,

en klederen om aan te trekken;

21 En ik ten huize mijns vaders in vrede zal wedergekeerd zijn;

zo zal de HEERE mij tot een God zijn!

22 En deze steen, dien ik tot een opgericht teken gezet heb, zal een huis Gods wezen,

en van alles, wat Gij mij geven zult, zal ik U voorzeker de tienden geven!

NBV

Jakob verliet Berseba dus. Op zijn reis naar Haran kwam hij op een plek waar hij bleef overnachten omdat de zon al was ondergegaan. Hij pakte een van de stenen die hij er aantrof, legde die onder zijn hoofd en ging op die plaats liggen slapen.

Toen kreeg hij een droom. Hij zag een ladder die op de aarde stond en helemaal tot de hemel reikte, en daarlangs zag hij Gods engelen omhoog gaan en afdalen.

Ook zag hij de HEER bij zich staan, die zei: 'ik ben de HEER, de God van je voorvader Abraham en de God van Isaak. Het land waarop je nu ligt te slapen zal ik aan jou en je nakomelingen geven. Je zult zoveel nakomelingen krijgen als er stof op de aarde is; je gebied zal zich uitbreiden naar het westen en het oosten, naar het noorden en het zuiden. Bij alle volken op aarde zal men elkaar toewensen net zo gezegend te worden als jij en je nakomelingen.

Ikzelf sta je ter zijde, ik zal je overal beschermen, waar je ook heen gaat, en ik zal je naar dit land terugbrengen; ik zal je niet alleen laten tot ik gedaan heb wat ik je heb beloofd.'

Eigen vertaling

I

10 Jakob trok weg uit Berseba en ging naar Haran

11 en hij bereikte een zekere plaats.

Hij moest daar overnachten, want de zon was ondergegaan.

Hij nam een van de stenen van die plaats, en zette hem neer als plek voor zijn hoofd, en legde zich neer op die plaats.

II

12 En hij droomde:

zie, een ladder, die opgesteld werd op de aarde,

de top (hoofd) ervan, die reikte tot aan de hemel,

zie, boden Gods, die opgingen en neerdaalden daarlangs.

III

13 *Zie*,

de HEER, die zich daarover opstelde en Hij zei:

Ik ben de HEER,

de God van Abraham, je vader en de God van Isaak.

Het land (de aarde), waarop je neerligt, aan jou zal Ik het geven en aan jouw zaad.

14 Jouw zaad zal zijn als het stof der aarde en uitbreken zul je westwaarts, oostwaarts, noordwaarts, zuidwaarts.

Zegenen zullen zich met jou alle families van de aardbodem,

en met jouw zaad.

15 *Zie*, Ik ben met je,

Ik zal je behoeden, overal waar je gaat,

Ik zal je laten terugkeren naar deze bodem,

ja, Ik verlaat je niet,

totdat Ik gedaan zal hebben wat Ik tot je heb gesproken.

Toen werd Jakob wakker. 'Dit is zeker,' zei hij, 'op deze plaats is de HEER aanwezig. Dat beseft ik niet.' Eerbied vervulde hem. 'Wat een ontzagwekkende plaats is dit,' zei hij, 'dit is niets anders dan het huis van God, dit moet de poort van de hemel zijn!'

De volgende morgen vroeg zette Jakob de steen die hij als hoofdsteen had gebruikt rechtop, en wijdde hem door er olie over uit te gieten. Hij gaf die plaats de naam Betel, 'Huis van God': voordien heette het daar anders, namelijk Luz.

Daarna legde hij een gelofte af: 'Als God mij ter zijde staat en mij op deze reis beschermt, als hij mij brood te eten geeft en kleren aan mijn lichaam, en als ik veilig terugkom bij mijn verwanten, dan zal de HEER mijn God zijn. Deze steen die ik gewijd heb, zal dan een huis van God worden - en ik beloof dat ik u dan een tiende deel zal afstaan van alles wat u mij geeft.'

IV

16 Jakob ontwaakte uit zijn slaap en zei:
Waarlijk, de HEER is er op deze plaats, en ik, ik wist het niet.
17 Hij vreesde en zei:
Hoe vreeswekkend is deze plaats!
dit is niets anders dan een huis van God,
dit is de poort van de hemel.

V

18 Vroeg in de morgen stond Jakob op, hij nam de steen, die hij als plek voor zijn hoofd had neergezet
en zette hem neer als opgestelde steen (zie 'opgesteld worden' van de ladder (12) en 'zich opstellen' van de HEER (13))
en goot olie over zijn top (hoofd).
19 Hij riep de naam van die plaats: Bet-El, huis van de Godheid,
'Luz' was echter eerst de naam van de stad (zie Gen 35: 1 - 8).
20 Jakob legde een gelofte af en zei:
Zal God met mij zijn
en mij behoeden op die weg, die ik ga,
en mij brood om te eten geven en kleding om aan te trekken,
21 en keer ik in vrede terug naar het huis van mijn vader,
is de HEER voor mij God,
22 dan zal deze steen, die ik als opgestelde steen neergezet heb, een huis van God worden,
en alles wat Jij mij geven zult,
ik zal je er tienden, ja tienden van schenken.

ZOVEEL NAKOMELINGEN ALS ER STOF OP AARDE IS

van onze redactie religie & filosofie 2004-07-19

Welke vertrouwde begrippen halen het wel, en welke redden het niet in de Nieuwe Bijbelvertaling? Een overzicht in afleveringen.

In Genesis 28 verlaat Jakob Berseba en gaat op weg naar Charan (Harran), waar Laban woont. Als de zon is ondergegaan moet hij ergens overnachten. Er is niets, hij besluit in de buitenlucht te slapen. Op een paar stenen legt hij zijn hoofd te ruste en valt in slaap.

Dan verschijnt in de beroemde droom de ladder die tot aan de hemel reikt. Ook ziet Jakob de Heer. Deze doet hem een vreugdevolle toezegging. Het land waarop hij nu ligt te slapen geeft de Heer aan hem en aan zijn nakomelingen.

Letterlijk staat er in de NBG-vertaling uit 1951: 'En uw nageslacht zal zijn als het stof der aarde, en gij zult u uitbreiden naar het westen, oosten, noorden en zuiden, en met u en met uw nageslacht zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden.'

De Nieuwe Bijbelvertaling varieert hierop. Niet de 'u' -Jakob- zal zich uitbreiden naar alle gewesten, maar zijn gebied. Een logische verandering. De tweede, subtielere wijziging betreft het nageslacht van Jakob, dat zal zijn 'als het stof der aarde'.

Ongetwijfeld waar. Sinds Genesis 3 weet elke lezer dat hij stof is en tot stof zal terugkeren naar de aarde. Maar het is de vraag of de Heer nu Jakob de vergankelijkheid van zijn nakomelingen onder de neus wil wrijven.

Waarschijnlijker is dat de Heer zegt dat Jakob zoveel nakomelingen zal krijgen als er stof op de aarde is. In het Hebreeuws is het punt van vergelijking ook de hoeveelheid. Dat komt in de NBV goed tot uitdrukking: 'Je zult zoveel nakomelingen krijgen als er stof op de aarde is.'

Bron: Nederlands Bijbelgenootschap.

WELKE LOGICA VOLGT EEN VERTALER?

Sinds kort verschijnen op de pagina 'Religie en filosofie' van het dagblad Trouw van de hand van de redactie stukjes over de Nieuwe Bijbel Vertaling (NBV). De leidraad bij hun stukjes is de terugkerende vraag: 'Welke vertrouwde begrippen halen het wel, en welke redden het niet in de Nieuwe Bijbelvertaling? Een overzicht in afleveringen.'

Omdat de Nieuwe Bijbelvertaling mijn interesse heeft en ik de gangen van de vertalers kritisch volg, lees ik de stukjes aandachtig. Veelal gaat het in die stukjes om details in de Bijbelvertaling, waarmee ik geen enkel probleem heb of zelfs van harte kan instemmen.

Op maandag 18 juli verscheen er echter een stukje, dat opnieuw ogenschijnlijk een detailkwestie betrof, maar waarbij eigenlijk de hele filosofie van het vertalen ter discussie werd gesteld. Het ging om Genesis 28,14, waar de dromende Jakob, met zijn hoofd liggend op een neergezette steen, een ladder (of trappentoren als in Babel) ziet met engelen (of bodes), die op en neer gaan en waarbij de HEER over hem de belofte uitspreekt: 'Je zult zoveel nakomelingen krijgen als er stof op de aarde is; je gebied zal zich uitbreiden naar het westen en het oosten, naar het noorden en het zuiden' (of: 'jouw zaad zal zijn als het stof der aarde en uitbreken zul je westwaarts, oostwaarts, noordwaarts, zuidwaarts'). Twee details worden vermeld: 1. de vertaling '*je gebied* zal zich uitbreiden' (in plaats van '*jij* zult je uitbreiden', hetgeen er in het Hebreeuws staat) en 2. de vertaling '*zoveel* nakomelingen als er stof op aarde is' (in plaats van 'jouw zaad zal zijn als het stof der aarde').

Beide details raken het hart van het vertaalprobleem, zodat het in dit stukje van maandag 19 juli eigenlijk niet meer gaat over vertrouwde begrippen, die het wel halen en andere, die het niet redden. Omdat de verandering 'jij (Jakob) zult je uitbreiden' in 'je gebied zal zich uitbreiden' wordt aangeduid als een logische verandering, gaat het bij dit detail om niet

minder dan de logica van een bijbelvertaler. En omdat de tekst ‘als het stof der aarde’ kwantitatief wordt opgevat (zoveel als...) en niet kwalitatief (de mens als stof der aarde, namelijk als een sterfelijk mens (Gen 3)) gaat het om niet minder dan de vraag of de kwantiteit of de kwaliteit in de Schriften voorop staat. Gaat het in deze tekst voornamelijk om het aantal nakomelingen (en dus ‘gelovigen’) of reikt de tekst met het grote aantal nakomelingen tot in de sterfelijkheid van het menselijk bestaan, ja tot in de dood? We zullen zien, dat beide vragen met elkaar samenhangen.

Om beide vragen enigszins te kunnen beantwoorden zullen we iets meer over de samenhang van de tekst te berde moeten brengen. In Genesis 27 worden Esau en Jakob door de verteller als broeders voor ons neergezet, waarbij Jakob als een hielelikker (Jakob betekent ‘hielelikker’) zowel het eerstelingschap als de zegen op een sluwe wijze aan Esau heeft ontfutseld. Hoofdstuk 27 eindigt met de dreiging van de toorn van Esau, die Jakob wil doden, terwijl tegelijkertijd het tegendeel van de dood ter sprake komt: vrouwen, waardoor men van een nageslacht verzekerd is. Met die elementen opent hoofdstuk 28. Jakob wordt weggezonden naar Laban om een vrouw tot zich te nemen en Esau neemt in navolging van de woorden tot Jakob niet een van de dochters van Kanaän tot vrouw, maar Machalat, dochter van Ismaël.

Jakob heeft dus in het verhaal van Genesis 28: 10 - 22 zijn vader en moeder verlaten. Ook zijn broeder Esau is tot hoofdstuk 32 naar de achtergrond verschoven (maar de dreiging blijft bestaan!). En zo kan de verteller alle aandacht richten op de wijze waarop Jakob een vrouw tot zich neemt. In dat bekende verhaal over de droom van de ladder speelt dat meteen een rol, doordat ‘dromen’ in het Hebreeuws eigenlijk ‘kräftig (=mannbar) werden’ betekent en daarmee ook ‘(sexueel) dromen’. Het is als het ware of Marco Borsato een lied aanheft: ‘De meeste dromen zijn bedrog, maar als ik wakker word naast jou dan droom ik nog’. Alleen speelt de verteller niet op moderne wijze met onze privé-emoties, maar met de ‘hieros gamos’ (het heilige huwelijk) van de kosmos. Door het hele verhaal zijn de ‘plaats’ (in de openingsverzen 10 en 11 klinkt het woord ‘plaats’ driemaal, maar is het door het NBV tweemaal wegvertaald), de aarde en de hemel, de akkerbodem de centrale begrippen. Op welke plaats bevinden we ons? - is dat in een wereld, waarin goden met hun afgodsbeelden (de opgestelde stenen, zoals die in het verhaal voorkomen) de vruchtbare garanties zijn, dat onze nakomelingen op deze plaats de dienst zullen uitmaken? Gaat het om ‘Blut und Boden’, waarbij wij de plaatsen, de aarde, de akkerbodem voor ons nageslacht gesanctioneerd door de goden brutaalweg innemen? Staat de ‘heilige plaats’ in dat teken? Al die ‘heidense’ elementen’ (inclusief de ‘opgestelde steen’) worden door de verteller gebruikt om de droom van Marco Borsato niet op ‘de vrouw, die als een droom naast je ligt’ te laten slaan, maar op de (heilige) plaats. Het gaat in het verhaal om de plaats, die niet brutaalweg in bezit genomen wordt, maar die gegeven wordt, waar God (déze God, die zich met zijn Naam HEER bekend maakt) met je is (vgl Ex 3:12), waar Hij je zal behoeden en je niet zal verlaten. Dat wordt niet onmiddellijk en direct waar in de gebeurtenissen zelf. De gave van het land lijkt in dit verhaal zelfs een ‘gotspe’, nu hij op de vlucht is voor zijn broeder. Dat het toch geen loze belofte is, maar in de praktijk van de HEER zelf waar zal moeten worden, wordt aan het slot van het verhaal benadrukt en geeft daarmee meer dan voldoende stof voor de volgende hoofdstukken.

Jakob en de plaats van zijn nageslacht zijn dus in dit verhaal over de droom nauw op elkaar betrokken. Daarom wordt de ‘hieros gamos’ in dit verhaal met betrekking tot Jakob, die Israël zal worden in regie genomen. Het gaat hier eigenlijk al om het volk Israël én het land Israël. Dat is de ‘logica’ van dit verhaal, waarbij de logica van ons aller heidendom, waarbij wij eigenmachtig de plaats voor ons nageslacht claimen onder kritiek gesteld wordt. De ‘logische’ verandering in de NBV, waarbij ‘jij zult uitbreiden...’ veranderd wordt in ‘je gebied zal zich uitbreiden...’ is de logica van een modern mens, die zijn eigen bestaan niet direct verbonden ziet met de akker waarop hij leeft. En als wij de bijbel aan de logica van moderne mensen

moeten aanpassen, dan kunnen we grote delen ervan gaan herschrijven of misschien nog beter schrappen, want wat moet een modern mens met die verhalen uit de antieke wereld over de kosmos, die op een primitieve wijze als ‘aarde en hemel’ wordt aangeduid, – over de historie, waarmee gekleurd door een vooringenomenheid eigenzinnige verhalen worden verteld, die heel weinig te maken hebben met hetgeen wij onder ‘objectieve geschiedschrijving’ verstaan, – over wondergenezingen, die haaks staan op wat onze moderne geneeskunde aan vanzelfsprekendheden met zich meebrengt.

Als het zo gesteld wordt ontstaat er natuurlijk wel een bedreiging voor het project van een bijbelvertaling. Het is de dreiging van velen die in onze cultuur de bijbel en het christelijk geloof opvatten als iets wat óf tot een deelgebied van ‘het (privé) geloof’ behoort, óf iets wat we eigenlijk gevoeglijk achter ons kunnen laten. Het heeft misschien in vroeger tijden een functie gehad, maar de logica van de moderne tijd, die eigenlijk al in de 17de eeuw begonnen is en nu algemeen goed is geworden maakt het definitief tot iets uit het verleden, waarbij de ‘gelovigen’ dan met hun ‘(privé) geloof’ iets als een museum in stand houden. Tot een daadwerkelijk functie in het maatschappelijk leven zal het niet meer in staat zijn.

De tweede verandering in de NBV de tekst van Gen 28 geeft bij deze kwestie eigenlijk aanschouwelijk onderwijs. Het gaat om de vraag of ‘nakomelingen als stof der aarde’ kwantitatief opgevat moet worden (zoveel als...) of kwalitatief (als het stof uit Gen 3: ‘Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren’). In het stukje in het dagblad Trouw staat, dat ‘het de vraag is, of de Heer nu Jakob de vergankelijkheid van zijn nakomelingen onder de neus wil wrijven.’ Het is immers plezieriger in het privé-geloof iets te horen over een ‘onsterfelijke ziel’ dan over ‘de vergankelijkheid van jezelf en je nakomelingen’. In onze tijd, waarin de kerk en de bijbel toch al zo bedreigd worden, lijkt het niet gepast om zulke boodschappen van vergankelijkheid onder de neus te wrijven. Toch is het juist die nauwe verbondenheid van het volk en het land, waarbij het element van ‘vergankelijkheid’ (of beter: het gaat ‘van geslacht op geslacht’ door de dood heen verder!) benadrukt moet worden. Barbard dicht in Gezang 64,4: ‘Heer, wij zijn het zaad van uw akker, Gij doet ons ontkiemen tot graan, Wij sliepen en Gij roept ons wakker, Gij doet ons uit aarde ontstaan’. In Israël zal het gaan om het volk, dat weet dat het niet ‘van nature’ vanwege de vruchtbare goden met het land verbonden is, maar om het volk, dat weet van de ballingschap, van de diepe kwetsbaarheid van het menselijk bestaan. Zó zal het uitbreken in menigte, als stof der aarde, als de sterren van de hemel, als het zand van de oever van de zee. Omdat déze God van de hemel zich verbonden heeft met de aarde temidden van de (doods)zee, en dit naar luid van het verhaal van de droom van Jakob, die Israël zal worden, in het volk Israël tegen alle weerstanden in werkelijkheid zal worden, daarom zal elk kwetsbaar mens zich kunnen herkennen in deze verhalen. Zo krijgt die kwetsbare mens grond onder zijn of haar voeten als hij oren heeft om te horen.

Om het verhaal in zijn verband te kunnen horen heeft de verteller een typisch bijbelse structuur aan de perikoop Genesis 28: 10 - 22 gegeven. In twee momenten ga je het midden van de perikoop tegemoet en daarna kom je opnieuw in twee momenten ervandaan. Heel vaak ga je in een bijbels verhaal een beslissend midden tegemoet om er daarna vandaan te komen. De bijbel kent dan ook geen ‘chronos’, geen tijd, die vanuit het begin doorglijdt naar het einde. In de tijd gaan we altijd iets tegemoet om er weer vandaan te komen. De tijd is zo gevulde (en daarmee menselijke!) tijd. In het verhaal wordt in het midden met het spreken van de HEER de gave van het land benadrukt. Zinvol wordt het privé-element (Ik ben met je, Ik zal je behoeden, overal waar je gaat) pas naar voren gebracht als het universele karakter van de gave is vermeld (Zegenen zullen zich met jou alle families van de aardbodem). De gave van het land gebeurt echter niet in het luchtledige. Dat gaan we tegemoet als Jakob een bepaalde plaats bereikt (eerste moment) en er op die plaats een relatie met het ‘hogere’ ontstaat (tweede moment - de ladder, die met de top tot aan de hemel reikt). Zo worden we voorbereid op het beslissende midden, waarin met het spreken van de HEER de gave van het

land en alles wat dat inhoudt als een droom wordt verkondigd. Wat die droom in werkelijkheid te betekenen heeft wordt na dat beslissende midden in dezelfde volgorde uit de doeken gedaan. Eerst met betrekking tot de ‘plaats, die Jakob bereikt heeft’: ‘Waarlijk, de HEER is er op deze plaats, en ik, ik wist het niet.’ Godskennis, van nature verbonden aan een heilige plaats kent de Bijbel niet! Het gaat altijd door ‘niet weten’ heen. Vervolgens met betrekking tot ‘het hogere’, dat de naam Bet-El, huis van de Godheid toegeroepen krijgt. Wat ‘stel je op’ als teken van ‘het hogere’? – die kritische vraag komt aan het slot van de perikoop aan de orde. Het antwoord is dat de HEER met zijn daden (dat is hier: met jou zijn, je op de weg behoeden, de gave van brood om te eten en kleding om aan te trekken, terugkeer naar het huis van de vader) de ‘opgestelde steen’ tot ‘huis van God’ (Bet Elohiem) maakt. De perikoop eindigt met het centrale woord ‘geven’, dat de HEER doet, waarop van ons (ook in financiële zin) een reactie verondersteld wordt.

In het stukje op maandag 17 juli over de details van de NBV vertaling lijkt de vertaling toe te willen geven aan de logica van moderne mensen, maar in werkelijkheid ontnemt zij de teksten de gelegenheid hun eigen logica uit te spreken, die voor elk kwetsbaar mens herkenbaar zal moeten zijn.

DE VERTALING VAN TWEE CRUCIALE PLAATSEN IN GENESIS 28: 10 – 22

In de perikoop Genesis 28: 10 – 22 zijn er twee cruciale plaatsen, waarbij de Hebreeuwse tekst verschillend geïnterpreteerd kan worden. Op beide plaatsen speelt de naam van de HEER een rol. De eerste plaats betreft Gen 28, 13ab (‘Zie, de HEER stelde zich daarover op’ óf ‘Ook zag hij de HEER bij zich staan’ (NBV)), de tweede Gen 28, 21,22a (‘...en keer ik in vrede terug naar het huis van mijn vader, is de HEER voor mij God, dan zal deze steen ...’ óf ‘als ik veilig terugkom bij mijn verwanten, dan zal de HEER mijn God zijn. Deze steen, die ik... (NBV)). Achtereenvolgens zullen we beide plaatsen bespreken.

1. Genesis 28, 13 ab

Letterlijk staat er in Gen 28, 13ab iets als ‘Zie, de HEER opgesteld over hem (het)’. De Kernvraag is natuurlijk, wie of wat met ‘hem’ of ‘het’ bedoeld is. Versiones antiquae als Septuaginta en Vulgaat laten daarover geen twijfel bestaan. Het gaat over de ladder, niet over Jakob. Hieronymus vertaalt: ‘et Dominum innixum scalae’. RK vertalingen van roomse huize uit het begin van de twintigste eeuw, die van de Vulgaat uitgaan, vertalen dan ook: ‘Hij zag in de droom ... en op de ladder den Heer rusten’ (P.L.Dessens); ‘Hij zag in den droom... en den Heer op de ladder steunen’ (G. Rijckmans). Klassieke vertalingen als Luther (1545), de King James Version (1611) en de Statenvertaling (1639) stellen ook de ladder centraal: ‘Und der HERR stund oben drauff’, ‘The Lord stood above it’ en ‘de HEERE stond op dezelve’. Zoals bekend is in de moderne tijd de aandacht van ‘God’ (en het hogere, zoals in de tekst de ladder de verbinding met ‘het hogere’ vertegenwoordigt) verschoven naar de mens (zoals Jakob een mens lijkt te zijn). De Revised Version (1905) heeft nog de tekst van de King James Version, maar de New Revised Standard Version (1989) vertaalt ‘And the Lord stood beside him’ (met een voetnoot: Or *stood above it*). Ook de NBG vertaling (1951) vertaalt nog ‘En zie, de Here stond bovenaan’ (aantekening van Edelkoort: And. bij hem, d.w.z. Jakob). Maar vele moderne vertalingen stellen niet de ladder, maar Jakob centraal. Willibrord (1971): ‘Ineens stond Jahwe bij hem’; Obbink: ‘En de HEER stond voor hem’; Pieter Oussoren: ‘en ziedaar: de AANWEZIGE geposteerd boven hem’; Everett Fox: ‘YHWH was standing over against him’; Zürcher Bibel (1931): ‘Und siehe, der Herr stand vor ihm’; Bible de Jerusalem: ‘Voilà que Jahvé se tenait devant lui’.

Opvallende uitzondering is Groot Nieuws: ‘En bovenaan zag hij de Heer staan’. Een andere moderne vertaling, die in plaats van Jakob voor de ladder kiest is ‘Genesis, Hebreeuwse tekst en Nederlandse vertaling’ (1998): ‘Zie: de HEER daarboven opgesteld’. Bij vers 18, waar de ‘opgestelde steen’ ter sprake komt, verwijst deze vertaling naar ‘de opgestelde trappentoren waarboven de HEER is opgesteld (28: 12 – 13)’. Deze verwijzing is cruciaal in de tekst, waarbij de kritisch vraag naar voren komt: ‘Wat stellen wij op aarde op, als ‘huis van God’, waarin de opgestelde relatie tussen het lagere en het hogere, het hogere en het lagere tot uitdrukking komt (= de ladder, waarlangs boden opgingen en neerdaalden)?’ Bij het antwoord op deze kritische vraag is de vertaling van Gen 28, 13ab cruciaal: ‘De HEER stelde zich daarover op’. Wij geven ook de voorkeur aan de vertaling ‘daarover’ in plaats van ‘daarboven’. Het is de HEER, die zich over die relatie tussen het lagere en het hogere, het hogere en het lagere als HEER opstelt, niet om te heersen, maar om te dienen. Vanwege de gave van het land (de aarde) aan Jakob en zijn zaad, waarin alle families der aardbodem zich met Jakob zullen zegenen, horen wij:: ‘Zie, Ik ben met je, Ik zal je behoeden, overal waar je gaat, Ik zal je laten terugkeren naar deze bodem, ja, Ik verlaat je niet, totdat Ik gedaan zal hebben wat Ik tot je heb gesproken’.

2. Genesis 28, 21, 22a

Is er bij de vertaling van Genesis 28,13ab sprake van de tendens, waarbij de oudere versies meestal kiezen voor de vertaling ‘Zie, de HEER stelde zich daarover (namelijk de ladder)’, terwijl de moderne versies meestal Jakob centraal stellen: ‘De HEER stond bij hem’, bij de vertaling van Gen 28, 21, 22a is dat niet het geval. Vanaf de Septuaginta en de Vulgaat wordt door vrijwel alle vertalingen gekozen voor een vertaling, waarbij de bijzin van de gelofte van Jakob zich beperkt tot ‘Zal God met mij zijn en mij behoeden op die weg, die ik ga, en mij brood om te eten geven en kleding om aan te trekken, en keer ik in vrede terug naar het huis van mijn vader, *dan* ...’. In deze vertaling komt dus de nadruk te liggen op ‘ons geloof’, die in de rompszin tot uitdrukking komt: ‘*dan* zal de HEER voor mij God zijn en deze steen ...’. Er is één vertaling, die dit vers opvallend anders vertaalt: ‘Genesis, Hebreeuwse tekst en Nederlandse vertaling’ (1998). Daar luidt dit vers als volgt: ‘Als God met mij zal zijn, mij behoedt op deze weg, die ik zal gaan, mij brood geeft om te eten, en kleding om mij te kleden en ik in vrede terug zal keren naar het huis van mijn vader: als de HEER mij tot God zal zijn, *dan* zal deze steen...’. In deze vertaling wordt dus alles wat God doet (met mij zijn, mij behoeden, brood en kleding geven, de terugkeer naar het huis van mijn vader) samengevat in de woorden ‘als de HEER mij tot God zal zijn’. Na deze bijzin komt in de rompszin de hoofdzaak aan de orde: ‘deze opgestelde steen zal een huis van God worden’ Omdat dit de pointe van de tekst is (en niet dat de HEER voor mij tot God is) kiezen wij voor deze vertaling, die uniek lijkt in de vertaalgeschiedenis. In die rompszin staat niet ons geloof centraal (*dan* zal de HEER voor mij tot God zijn en...), maar wordt kritisch gesproken wat wij in ons geloof op deze aarde ‘opstellen’: ‘*dan* zal deze opgestelde steen een huis van God worden’. Het is deze kritische zin, die wij in het hele Boek Genesis horen. En daarom menen wij deze plaats tegen de vertaaltraditie in op deze wijze te mogen vertalen.

Toch blijkt bij verder onderzoek, dat deze vertaling niet zo uniek is. In de 16de eeuw hebben Tremellius en Junius de gelofte van Jakob als volgt vertaald: ‘Quum fuerit Deus mecum, & servaverit me in vita istaqua ego profectus sum, dederitque mihi panem ad comedendum, vestimentum ad induendum, reversusque fuero prospere ad domum patris mei, denique fuerit mihi Jehova deus (zal tenslotte Jehova voor mij God zijn), *tum* haec strues lapidum quam disposui in statuam, erit Domus Dei (*dan* zal deze hoop stenen ... een huis van God zijn)’. In ‘Synopsis criticorum & aliorum’ van Mattheus Polus (1712) wordt de kern van deze vertaling vermeld en daarnaast twee andere vertalingen genoemd, die op dezelfde wijze vertaald

hebben: Deodatus; Rabbi Salomon, qui est Jarchi (in Mercerus, † 1570). Over deze vertalingen beschikken wij helaas niet.

Bij beide cruciale plaatsen is het het geheel van de strekking van de tekst (en in wijder verband ook de strekking van het Boek Genesis binnen het geheel van de Schrift), dat ons bij beide plaatsen voor een bepaalde vertaling doet kiezen. In het eerste geval gaan wij daarin met de grote stroom van de klassieke vertalingen mee, waarbij van de ‘moderne trend’ afgeweken wordt. In het tweede geval gaan we met enkele uitzonderingen tegen de gehele vertaaltraditie in. Hoezeer wij beseffen, dat niemand kan denken over de enige juiste vertaling of over de enige juiste opvatting van een tekst te beschikken, dat ontslaat is niet van de opdracht een poging te wagen de geest van de tekst in haar samenhang te verstaan. En daarbij zal de vertaling altijd een weerspiegeling zijn van datgene wat wij in de teksten horen. Waarbij steeds opnieuw de cruciale vraag naar voren komt: ‘Horen wij in de teksten onze logica of mogen de teksten hun eigen logica verkondigen, ons ten goede?’

AUGUSTINUS OVER GENESIS 28: 10 – 22

In het XVI boek, par 38 van De Civitate Dei, Over de Stad Gods van Augustinus, waarin de geschiedenis van Noach tot David uit de doeken wordt gedaan, komt een passage voor over Genesis 28: 10 – 22. Augustinus gebruikt de vertaling van Hieronymus uit de Septuaginta (een vertaling uit het Hebreeuws in het Grieks), hetgeen door verschillende details te herkennen is, bijv. Gen 28, 10: ‘Jacob ging weg van de waterput van de eed en ...’). In deze passage zullen we zien hoe het aardse karakter van de tekst, waarin de plaats, het land, dat gegeven wordt en de aardbodem een belangrijke rol speelt, verdwijnt en de tekst door Augustinus met een virtuoos gemak opgenomen wordt in de beweging naar de stad Gods. De passage luidt als volgt:

Jakob wordt door zijn ouders naar Mesopotamië gezonden om daar een vrouw te vinden. Dit zijn de woorden waarmee zijn vader hem wegzendt: ‘Gij moet geen vrouw nemen uit de dochters van de Kanaänieten. Sta op en vlucht naar Mesopotamië, naar het huis van Bathuël, de vader van uw moeder, en neem u daar een vrouw uit de dochters van Laban, de broer van uw moeder. Mijn God moge u zegenen en u groot en talrijk maken, en gij zult tot een verzameling van volken worden. Hij moge u de zegen geven van uw vader Abraham, u en uw zaad na u, opdat gij de erfgenaam wordt van het land waar gij woont, het land dat door God aan Abraham is gegeven.’ (Gen 28,1vv).

Het wordt ons hier al duidelijk dat het zaad van Jakob gescheiden is (*segregatum est*) van dat andere, door Esau uit Isaak voortgekomen zaad. Wanneer er namelijk gezegd is: ‘Door Isaak zal er over uw zaad gesproken worden’ (Gen 21,12) – waarbij uiteraard het zaad bedoeld wordt dat *betrekking heeft op* (*pertinens*) de stad van God – dan is daarmee een ander zaad van Abraham terzijde gesteld (*separatum est*), het zaad dat er was in de zoon van de dienstmaagd en dat nog zou komen in de zonen van Kettura. Ten aanzien van Isaaks beide tweelingzonen bleef echter nog de vraag open, of die zegen op hen beiden of op één van hen *betrekking zou hebben* (*pertineret*), en in dat laatste geval, wie van de twee de gezegende was. Dat wordt nu uitgesproken door de profetische zegen die Jakob van zijn vader ontvangt en de daarbij tot hem gesproken woorden: ‘... en gij zult tot een verzameling van volken worden. Hij moge u de zegen geven van uw vader Abraham.’

Jakob gaat dus op weg naar Mesopotamië en krijgt in zijn droom een orakel, waarover als volgt geschreven staat: ‘En Jakob ging weg van de waterput van de eed en vertrok naar Haran. Hij kwam op een plaats en legde zich daar te slapen, want de zon was ondergegaan. Hij nam

een van de stenen van die plaats, legde die onder zijn hoofd, viel op die plaats in slaap en kreeg een droom. En zie, er was een ladder op de aarde neergezet, waarvan de top tot de hemel reikte. En de engelen van God gingen langs die ladder naar boven en naar beneden. En de Heer boog er zich over en zei: Ik ben de God van uw vader Abraham en de God van Isaak. Vrees niet! Het land waarop gij te slapen ligt zal ik geven aan u en uw zaad. En uw zaad zal zijn als het zand van de aarde en het zal zich uitbreiden over de zee en naar het zuiden, het noorden en het oosten. En alle stammen der aarde zullen in u en uw zaad gezegend worden. En zie, ik ben met u en ik behoed u op alle wegen waar gij zult gaan, en ik zal U in dit land terugbrengen, want ik zal u niet verlaten vooraleer ik alles heb gedaan wat ik tot u heb gesproken. En Jakob stond op uit zijn slaap en zei: De Heer is op deze plaats, en ik wist het niet. En hij was bevreesd en sprak: Hoe schrikwekkend is deze plaats! Hier is niets anders dan het huis van God en dit is de poort van de hemel. En Jakob stond op, nam de steen die hij daar onder zijn hoofd had gelegd en plaatste die als een gedenkteken. en hij goot olie uit over zijn bovenzijde. En Jakob gaf aan die plaats de naam: huis van God (Gen 28, 10 – 19). Dit *heeft betrekking op* (pertinet) een profetie. Als Jakob de steen met olie begoot, deed hij dat niet bij wijze van afgoderij, alsof hij er een god van maakte. Hij vereerde die steen ook niet en bracht hem geen offer. Maar de naam Christus komt van chrisma, dus van zalving, en daarom is hier ongetwijfeld iets afgebeeld (figuratum est) dat *betrekking heeft* op een groot geheim (ad magnum pertineat sacramentum). Het is wel duidelijk dat de Heiland zelf ons aan die ladder herinnert op de plaats in het evangelie, waar Hij over Nathanaël gezegd had: ‘Zie, dat is waarlijk een Israëliet, in wie geen bedrog is’, (Joh 1,47) en toen op diezelfde plaats eraan toevoegde – omdat Israël, die immers dezelfde als Jakob is, dat gezicht had gezien –: ‘Voorwaar, voorwaar, ik zeg u: gij zult de hemel geopend zien en de engelen van God zien opklimmen en neerdalen over de Mensenzoon’ (Joh 1,51).

Jakob reisde dus naar Mesopotamië om zich daar een vrouw te halen. Het liep echter zo, dat hij vier vrouwen kreeg, bij wie hij twaalf zonen en één dochter verwekte, zonder echter één van deze vrouwen opeen ongeoorloofde wijze te hebben begeerd. Hoe dat zo gekomen is wordt door de Heilige Schrift verteld ((gen 29,1 – 30,24). Zoals we weten, was Jakob gekomen om met één vrouw te trouwen. Voor die ene werd hem echter bedrieglijk een andere gegeven. Toch verstootte hij die vrouw niet, met wie hij zonder haar te kennen ’s nachts gemeenschap had, omdat hij niet de indruk wilde wekken haar voor de gek te hebben gehouden; het was nog in de tijd waarin met het oog op de vermeerdering van het nageslacht het hebben van meer vrouwen door geen wet verboden werd: daarom aanvaardde Jakob ook de enige vrouw, aan wie hij beloofd had haar te zullen huwen, als zijn echtgenote. Omdat zij onvruchtbaar was, gaf zij haar slavin aan haar man, om door die slavin zonen van hem te krijgen. Haar oudere zuster, die zelf overigens wel kinderen had gebaard, volgde dit voorbeeld omdat zij haar kindertal wenste te vergroten. Er staat niet te lezen dat Jakob meer dan één vrouw begeerd heeft; hij heeft met meer vrouwen ook alleen maar gemeenschap gehad om zijn taak ten aanzien van de verwekking van nageslacht te vervullen; het huwelijksrecht werd daarbij ook niet geschonden, omdat hij het alleen maar deed op verlangen van zijn vrouwen, die volgens de wet over het lichaam van haar man konden beschikken’ (zie 1 Cor 7,4, reeds in XVI, 25 geciteerd).

Hij verwekte dus twaalf zonen en één dochter, uit vier vrouwen. Toen is hij naar Egypte gekomen, door toedoen van zijn zoon Josef die door zijn jaloerse broers was verkocht, naar dat land was weggevoerd en er tot hoge eer was gekomen (sublimatus).

Viermaal komt in deze tekst het werkwoord ‘pertinere’, betrekking hebben op’ voor. Met deze vier plaatsen kunnen we laten zien hoe Augustinus de Schrift interpreteert:

1. uiteraard wordt het zaad bedoeld, dat *betrekking heeft op* (pertinens) de stad van God;
2. de vraag bleef echter nog open, of die zegen op hen beiden of op één van hen *betrekking zou hebben* (pertineret);
3. dit *heeft betrekking op* (pertinet) een profetie;
4. de naam Christus komt van chrisma, dus van zalving, en daarom is hier ongetwijfeld iets afgebeeld (figuratum est) dat *betrekking heeft op* een groot geheim (ad magnum pertineat sacramentum).¹

Deze vier momenten zijn karakteristiek voor de opbouw, die Augustinus aan het tweede deel van zijn grote werk *De civitate Dei*, ‘Over de stad Gods’ gegeven heeft. Dat tweede deel gaat over het begin (vier boeken XI – XIV), de voortgang (vier boeken XV – XVIII) en de bestemming van de geschiedenis (vier boeken XIX – XXII). Bij elk van de vier boeken gaat het steeds over een uitgangspunt (1), dat vervolgens voor een keuze stelt (2), die daarna van Godswege op een hoger (of dieper) plan wordt gebracht (3), waarna tenslotte het uiteindelijke gevolg hiervan wordt ontvouwd (4).²

Het is indrukwekkend om te merken hoe Augustinus tot in de details deze opbouw hanteert, zoals ook bij de uitleg van Genesis 28: 10 – 22. Of de tekst van Genesis daarmee recht wordt gedaan is natuurlijk zeer de vraag. Aan de hand van de vier punten kunnen wij de volgende verschillen naar voren brengen.

1. Augustinus plaatst het ‘zaad’ van Jacob (Gen 21,21 (lett: ‘door Isaak zal voor u zaad geroepen worden’) in het kader van de opgaande beweging naar de stad Gods. Terwijl het kenmerk van ‘zaad’ is, dat het in de aarde valt. Juist dit aspect wordt in de tekst van Genesis benadrukt doordat de ‘nakomelingen’ als ‘stof van de aarde’ aangeduid worden. Met het ‘zaad’ gaat het dus in de tekst van Genesis om de beweging naar de aarde toe, terwijl Augustinus in zijn neoplatonisme deze beweging ombuigt naar de betrekking op ‘De stad Gods’.

2. Als tweede stelt Augustinus dat de vraag open bleef of de zegen, bestemd voor het zaad van Abraham op de beide broeders van Isaac, Esau en Jakob óf op één van hen betrekking zou hebben. In Bijbels theologische zin is ‘zegen’ daad, ‘iemand zegenen’ is een daad verrichten, waarbij de kwetsbare sterk gemaakt wordt. Het zaad zal door de dood heen vrucht dragen. Juist dit element wordt in het verhaal over Jakob benadrukt, als hij de zegen met hulp van zijn moeder aan Esau ontfutselt en daardoor uit angst voor de toorn van Esau moet vluchten en pas in de vreemde daadwerkelijk de ‘gezegende’ wordt. Daartoe wordt het verhaal van Gen 29 – 32 verteld, waarna de spannende ontmoeting met Esau aan de orde kan komen. Binnen dat

¹ Het is uiteraard van belang om het werk woord ‘pertinere’, betrekking hebben op’ gelijkluidend te vertalen. helaas doet Wijdeveld dit niet. Hij vertaalt: 1. uiteraard wordt het zaad bedoeld, dat met de stad van God *te maken heeft*; 2. de vraag bleef echter nog open, of die zegen voor hen beiden of voor één van hen *was bedoeld*; 3. Dit heeft een profetische *betekenis*; 4. de naam Christus komt van chrisma, dus van zalving, en daarom is hier ongetwijfeld iets afgebeeld (figuratum est) dat met een groot geheim *te maken heeft*.

² Wij onderzoeken de vraag of Augustinus aan het tweede deel van ‘De Civitate Dei’, waarbij veel bijbelse gegevens gebruikt worden een filosofische vorm gegeven heeft, terwijl hij het eerste deel van dit grootse werk, waarin veel seculiere geschiedenisgegevens opgenomen worden, in een bijbels-theologische vorm gegoten heeft. Het eerste deel bestaat uit tweemaal vijf boeken, waarbij steeds in het midden (dus in het derde en achtste boek) de beslissing valt.

kader komt opnieuw in de verhaal over de Jabbok opnieuw de zegen ter sprake (Gen 32, 26.29). En in de ontmoeting met Esau kan zo opnieuw de zegen ter sprake komen, als Jakob aan Esau de zegen als een geschenk geeft (Gen 33,10-11). Daarmee wordt tot uitdrukking gebracht dat de vruchten van de zegen er niet voor eigen gewin zijn, maar opdat 'met jou alle families van de aardbodem zich zullen zegenen' (Gen 28,14). Zegen geschiedt over en weer, in de relatie. Aan dit bijbels theologische element in het verhaal over Jakob, die Israël zal worden, wordt bij de vraag van Augustinus geen recht gedaan. 'Zegen' is bij hem eerder een 'eigenschap', dan een daad. En die eigenschap wordt 'profetisch' toebedeeld. En in de 'profetische' toekenning is er blijkbaar sprake van een raadselachtige keuze, die in de geschiedenis waar zal worden. Beide aspecten komen nu aan de orde, eerst (3) de profetische geschiedenis, daarna (4) de raadselachtige keuze.

3. Heel de geschiedenis van Gen 10 – 19 heeft volgens Augustinus betrekking op een profetie. Het verhaal over het overgieten van de steen met olie is niet zomaar een verhaal, maar heeft profetische betekenis. Nu willen wij Augustinus uiteraard toegeven, dat in de bijbelverhalen niet zomaar alledaagse verhalen verteld worden. Maar de profetisch (voorspellend-profetische!) betekenis, die Augustinus aan de verhalen geeft kunnen wij niet delen. Als er een profetie in de verhalen verborgen is, dan moet dat uit het verhaal zelf ook te voorschijn komen (zie onder 2.) en niet door gebeurtenissen, die naderhand waar blijken te zijn (volgens Augustinus gaat het in dit verhaal dus om een 'profetie van Christus'). Dan wordt het wezen van de profetie niet verstaan. Profetie moet aankomen, niet uitkomen (Deurloo).

4. Alles loopt uit op het liturgische moment in het verhaal over het olie gieten over de steen. Op een inventieve manier brengt Augustinus dit in verband met de zalving van de Gezalfde, met het geheim van Christus. Hiertoe kent hij aan de tekst een 'figuurlijke betekenis' toe (*figuratum est*). Het verhaal zelf in zijn eigen samenhang verdwijnt daarmee echter in de mist. Het gaat niet om een figuurlijke betekenis van het liturgische moment in het verhaal, dat naar Christus kan verwijzen. Het gaat in het verhaal om de kritische vraag, wat wij op aarde opstellen als antwoord op het gegeven, 'dat de HEER voor mij God is', 'dat Hij daarmee God met mij zal zijn en mij zal behoeden op die weg, die ik ga, en mij brood om te eten zal geven en kleding om aan te trekken, en dat ik (daardoor) in vrede terug zal keren naar het huis van mijn vader.' Gaat het bij 'heilige plaatsen' om het antwoord op dat gegeven of zijn die heilige plaatsen doel in zichzelf geworden? Doordat Augustinus het liturgische moment op figuurlijke wijze op het geheim Christus betreft verdwijnt deze kritische vraag uit de tekst.

In de uitleg van Augustinus zien we dus karakteristieke elementen van zijn neoplatoonse uitleg, waarbij niet de beweging van het zaad naar de aarde centraal staat, maar opgenomen is in een beweging naar het hogere, die hier als de stad Gods wordt omschreven (1). Het gevolg is dat de aardse relaties bij de zegen uit het oog worden verloren (2), de gang van zaken in het verhaal 'profetisch' geduid wordt (3), waarbij de profetie van Christus in het centrum staat (4).

De invloed van Augustinus op het christelijke westen is moeilijk te onderschatten. Wij menen zelfs dat de twee elementen van NBV vertaling (1. niet 'jij zult uitbreken...', maar 'je gebied zal uitbreken...' en 2. niet 'jouw zaad zal zijn als het stof der aarde', maar 'Je zult zoveel nakomelingen krijgen als er stof op de aarde is') terug te voeren zijn op de neoplatoonse beweging 'naar boven'. Het bijbelse (en aardse) element, dat de mens (Adam) nauw verbonden is met de akker (adama) én het element dat de mens 'stof van de akker' is worden immers in de NBV vertaling niet voldoende tot uitdrukking gebracht.